

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Юрія Федьковича**

Філологічний факультет
Кафедра філософії та культурології

**СИЛАБУС
ІСТОРІЯ ТА ВІРОВЧЕННЯ
ПРОТЕСТАНТИЗМУ**

Освітня програма зі спеціальності	БОГОСЛОВ'Я
Спеціальність	041 Богослов'я
Галузь знань	03 Богослов'я
Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський)
Мова навчання	Українська
Обсяг дисципліни	Кредити – 3 (загальний обсяг – 90 годин) Аудиторна робота – 30 : лекцій – 20 год.; семінар – 10 год. Самостійна робота – 60 год.
Профайл викладача	ШРКРІБЛЯК Микола Васильович доктор філософських наук, доцент кафедри філософії та культурології https://philcult.chnu.edu.ua/spivrobotnyky/vykladachi/shkriblyak-mykola-vasylovych/
Форма підсумкового контролю	ЗАЛІК
Контактні телефони	+38 037 58-48-83
E-mail	m.shkriblyak@chnu.edu.ua
Сторінка курсу в Moodle	https://moodle.chnu.edu.ua/course/view.php?id=1920
Консультації	Понеділок: 14.30 – 16. 00; четвер: 11.30 – 12.50 (в усіх інших випадках – за попередньою домовленістю)

АНОТАЦІЯ

Силабус навчальної дисципліни «Історія та віровчення протестантизму» розроблено для здобувачів першого (бакалаврського) рівня. Він містить дескриптор базових теоретичних питань, вивчення яких дає чітке уявлення про причини та передумови виникнення, історію й інституційне оформлення й основні віроповчальні положення протестантських спільнот.

Вивчення курсу здійснюється за чітким, логічно структурованим алгоритмом, що передбачає ґрунтовне знайомство з джерельною базою, понятійно-категоріальним апаратом, системою віровчення, з умовами та специфікою формалізації релігійних доктрин і богослужбової практики. Містить перелік тем і стислий опис навчальних елементів (теми лекційних занять, завдання для самостійної роботи, форми засоби контролю, критерії оцінювання), що забезпечує ефективність засвоєння навчального матеріалу.

Виконання завдань самостійної роботи, сприяє набуттю практичних навичок аналітичного мислення, умінь застосування методології порівняльного богослов'я.

Системне вивчення навчального матеріалу, його апробація на семінарських заняття (у формі рецензій, дискусії, аналітичних доповіді, есе, тематичних релігійно-полемічних (дискусійних) панелей і

майданчиків) формують комунікативні компетенції, розвивають ораторські здібності, створюють додаткові можливості набуття науково-педагогічних компетенцій та навичок педагогічної майстерності.

Курс покликаний виховати почуття поваги й толерантного ставлення до представників неортодоксального християнсько-релігійного світогляду.

Мета курсу

Вивчення закономірностей появи, розвитку, специфіки функціонування та доктринальних відмінностей протестантських деномінацій, в тому числі й маргінальних, що мають ознаки тоталітарних сект і культів.

Завдання:

- засвоїти зміст і специфіку застосування ключових понять і категорій, які характеризують структурно-функціональну природу протестантизму в межах теоретико-методологічного ресурсу ортодоксального богослов'я;
- вивчити історію становлення та розвитку протестантизму;
- сформувати навички критичного аналізу доктринальних відмінностей протестантських деномінацій;
- навчити описувати, порівнювати, рецензувати та обґрунтовувати власну позицію щодо оцінки ролі і місця тієї чи іншої протестантської спільноти в сучасному суспільно-релігійному процесі й духовно-культурному житті українського народу;
- прищепити повагу до релігійних морально-етичних настанов протестантських деномінацій, які сприяють утвердженню ідей гуманізму, справедливості, свободи совісті, поваги до національних духовно-культурних надбань українського народу.

Силабус розроблено з урахуванням найновіших теоретико-методологічних розробок і практичних рекомендацій відомих релігієзнавців К. Кислюка та О. Кучера (Києво-Могилянська академія), В. Любашенко (Львівський національний університет імені Івана Франка), Є. Харьковцєнка (Національний університет імені Т. Шевченка, м. Київ), прот. М. Марусяка (Івано-Франківський богословський інститут) та інших істориків релігії і богословів.

Курс умовно поділено на 2 змістові модулі, вивчення яких завершується модуль-контролем (письмова аудиторна робота)¹.

За перший модуль студент (ЗМ) може набрати 40 балів, за другий – 20.

Всього за два ЗМ – не менше 60-ти балів, а на заліку – не більше 40. Загалом – 100 балів.

Підсумкова форма контролю – залік².

Програмні результати навчання

Знати

1. Історичні передумови поширення протестантизму та етнонаціональну специфіку інституційного оформлення його конкретних форм;
2. Періодизацію історії розвитку протестантського руху, фундаментальні положення ранніх, пізніх та маргінальних протестантських деномінацій;
3. Систему богослужіння та обрядово-культурні особливості протестантизму в його основних формах і виявах.

Вміти

4. Здійснювати компаративний аналіз доктринальних відмінностей протестантських спільнот та їх церковно-адміністративного устрою.
5. Створювати авторський науковий продукт (реферат, аналітичну доповідь, богословський твір, проповідь, презентацію з обґрунтуванням власної оцінки ролі та місця тієї чи іншої протестантської

---

¹ Модульна контрольна робота передбачає розв'язання двох теоретичних і одного практичного завдання. Фіксується письмово на спеціально розробленому бланку і зберігається на кафедрі.

² Залік – в усній формі. Заліковий білет містить три завдання (два теоретичні і одне – практичне). Студенту дозволяється нотувати відповіді на теоретичні запитання, користуватися Святим Письмом і власним конспектом джерел. За правильну відповідь на теоретичні завдання, можна отримати не більше 20 балів (по 10 – за кожне із завдань).

Розв'язування практичного завдання – лише в письмовій формі, бо це – або термінологічний диктант (10 понять і категорій) або розв'язування тестових завдань (20 тестів). Правильне виконання оцінюється 20-ма балами.

спільноти в сучасному суспільно-релігійному процесі, актуальності її віровчення та значення обрядово-культової практики у системі сучасного богословського дискурсу і літургічній традиції християнських церков.

6. Вести фахову богословську дискусію з представниками різних протестантських деномінацій.

Пререквізити: базові знання і розуміння історичного розвитку та специфіки формування, а також функціонування віроповчальних доктрин християнських конфесій.

Тиждень	Назва теми	к-ть год.	Теми СРС
<p><i>Модуль 1.</i> КАТОЛИЦЬКА РЕФОРМА І ПРОТЕСТАНТСЬКА РЕФОРМАЦІЯ: ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОШИРЕННЯ ПРОТЕСТАНТИЗМУ В ЗАХІДНІЙ ТА ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ</p>			
	<p style="text-align: center;">Лекція 1</p> <p>Історичні передумови католицької реформи і протестантської реформації</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Становище Католицької Церкви на порозі нового часу: внутрішня криза і рух за реформу. 2. Основні чинники та предтечі європейського реформаційного руху. 3. Реформаційно-протестантська діяльність Джона Уїкліфа і лолардський рух в Англії. 4. Проникнення реформаційних ідей Чехію: Вифлеємська капела, Ян Гус та гусити-чашники і таборити. 5. Історичні форми чеського сектанства: богемські і моравські брати. 6. Джироламо Савонарола і реформаційно-протестантський рух у Флоренції. 	2	<p style="text-align: center;">Самостійна робота</p> <p>Становище Католицької Церкви на порозі Нового часу і Реформації</p> <p style="text-align: center;">Форма контролю: реферативна доповідь (письмова / усна) з конкретним тематичним унаочненням і посиланнями на наукову літературу</p>
	<p style="text-align: center;">Лекція 2</p> <p>Реформаційно-протестантський рух у Німеччині</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ідейні натхненники реформаційного руху на німецьких землях. 2. Фома Кемпійський – теоретик ісихатського руху в Німеччині періоду реформації. 3. Протест Мартіна Лютера, роль позацерковних сил у католицькій реформі в Німеччині і відпадиння німецького реформатора від Католицької Церкви. 4. Томас Мюнцер, радикалізація німецького протестантського руху і Селянська війна. 5. Німецькі протестанти в пошуках підтримки Константинопольських Патріархів. 	2	<p style="text-align: center;">Самостійна робота</p> <p>Реформація в Німеччині: ідеологи, течії, наслідки</p> <p style="text-align: center;">Форма контролю: презентація (навчальний і науковий матеріал має містити не лише відомості про історичні передумови й основні чинники появи реформаційно-протестантського руху на німецьких землях, а й соціально-психологічні портрети його ідеологів, основні етапи його розвитку, перебіг ключових подій та наслідки)</p>

<p style="text-align: center;">Лекція 3</p> <p style="text-align: center;">Поширення протестантизму в Швейцарії: цвингліанство, кальвінізм та антитринітаризм</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Суспільно-політичне становище в Швейцарії у першій чв. XVI ст. 2. Реформаційна діяльність У. Цвинглі та її підтримка світською владою. 2.1. Магістерська реформація, поява анабаптизм і перша «капельська війна» (1529). 3. Ульріх Цвинглі та інституційне оформлення цвингліанства. 3.1. Ідеологічний диктат У. Цвинглі і громадянська війна протестантських і католицьких кантонів. 3.2. Жан Кальвін, його реформаційна діяльність та ригоризм релігійної моралі кальвінізму. 3.3. Мігель Сервет і поширення ересі антитринітаризму. 	2	<p style="text-align: center;">Самостійна робота</p> <p style="text-align: center;">Суспільно-політичні та релігійно-богословські погляди Ж. Кальвіна</p> <p style="text-align: center;">Форма контролю:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) конспект за: Протестантизм. Т. 5 2) есе на тему «Жан Кальвін – релігійний реформатор чи Женевський «папа»?»
<p style="text-align: center;">Лекція 4</p> <p style="text-align: center;">Реформація і протестантизм у Франції</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Зародження протестантського руху у Франції та церковно-релігійна політика останніх королів династії Валуа. 2. Прокатолицька релігійна політика Франциска II і діяльність «Огненної палати». 3. Релігійна поляризація Франції: боротьба аристократії за трон, а гугенотів – за релігійні свободи. 4. Варфоломієва ніч і новий спалах релігійних війн у Франції. 5. Французький король Генріх IV Наварський і Нантський едикт (1598). 	2	<p style="text-align: center;">Самостійна робота</p> <p style="text-align: center;">Українська та зарубіжна історіографія гугенотського руху у Франції</p> <p style="text-align: center;">Форма контролю:</p> <p>аналітична доповідь з елементами наукового оформлення: посилання, прямі й непрямі цитування, власні узагальнення та висновки (загальний обсяг – не менше 4 ст. рукописного тексту)</p>
<p style="text-align: center;">Лекція 5</p> <p style="text-align: center;">Реформація та поширення протестантизму в Нідерландах, Англії і Шотландії</p> <p>Реформація в Нідерландах.</p> <p>Англiканські політико-ідеологічні стратегії та релігійно-світоглядні ідеї доби О. Кромвеля.</p> <p>Церковно-релігійна політика короля Генріха VIII та роль парламенту в її реалізації.</p> <p>Становище протестантів за правління Марії Тюдор і Катерини Арагонської.</p> <p>Утвердження реформаційної церкви в Англії за Єлизавети I.</p> <p>Поширення протестантизму в Шотландії.</p>	2	<p style="text-align: center;">Самостійна робота</p> <p style="text-align: center;">Англiканська Церква: інституційні, догматично-канонічні та літургiчні особливості</p> <p style="text-align: center;">Форма контролю:</p> <p>презентація (навчальний і науковий матеріал має містити: опис основних чинників реформаційного руху в Англії, роль і місце імператорської влади в утвердженні незалежності Англiканської Церкви, а також реакцію Риму на церковно-релігійну політику монархів. Увагу варто звернути на устрій, літургiчну практику та символічні книги Англiканської Церкви, її участь і місце у сучасному екуменічному русі та міжцерковному діалозі.</p>

<p style="text-align: center;">Лекція 6</p> <p style="text-align: center;">Проникнення протестантських ідей, течій та рухів на терени Речі Посполитої</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Монарша програма «протестантизації» Речі Посполитої й участь Католицької Церкви в її реалізації. 2. Поява та специфіка функціонування протестантизму у Великопольщі. 3. Роль «польських братів» в утвердженні реформаційних ідей у Великопольщі. 4. Поширення лютеранства, кальвінізму та антитринітаризму на Литовських землях. 5. Протестантизм на теренах України: кальвіністи, лютерани, анабаптисти, антитринітарії, ожидовілі. 	2	<p style="text-align: center;">Самостійна робота</p> <p style="text-align: center;">Реформаційно-протестантський рух на українських землях</p> <p style="text-align: center;">Форма контролю:</p> <p>аналітична доповідь з елементами наукового оформлення: посилання, прямі й непрямі цитування, власні узагальнення та висновки (загальний обсяг – не менше 4 ст. рукописного тексту)</p>
<p style="text-align: center;">Лекція 7</p> <p style="text-align: center;">Контрреформація.</p> <p style="text-align: center;">Папи та здобутки періоду церковної реакції</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Підготовча доба, канонічне підґрунтя та програмні цілі контрреформаційного руху. <ol style="list-style-type: none"> 1.1. Папи епохи Контрреформації та загальна характеристика їх понтифікату. 1.2. Чернечі ордени та їх роль у боротьбі з протестантськими ересями. 1.3. Святі Католицької Церкви епохи Контрреформації. 2. Тридентський собор (1545 – 1563), його рішення та наслідки. 3. Вплив Контрреформації на формування нової еклезіальної реальності на теренах Київської Митрополії. 	2	<p style="text-align: center;">Самостійна робота</p> <p style="text-align: center;">Контрреформація та її вплив на юрисдикційні трансформації у Київській Митрополії і причини стагнації та занепаду реформаційно-протестантського руху на українських землях</p> <p style="text-align: center;">Форма контролю:</p> <p>Тестові завдання (належить розв'язати 20 тестів на виявлення загальних знань, по 4 із яких на такі компетенції:</p> <ol style="list-style-type: none"> а) критичний аналіз особливостей церковно-релігійних трансформацій в Україні другої половини XVI ст.; б) знання ключових історичних постатей, які вплинули на динаміку церковно-релігійного життя в добу Контрреформації; в) уміння тлумачити зміст найпоширеніших пам'яток полемічної літератури періоду Контрреформації; г) розуміння програмних засад Контрреформації на українських землях; д) уміння аналізувати причини та наслідки Контрреформації в контексті національного релігійного буття українського народу.
<p><i>Модуль 2.</i></p> <p>ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РАНЬОГО ТА ПІЗЬОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ. ОСОБЛИВОСТІ ВІРВЧЕННЯ І СПЕЦИФІКА БОГОСЛУЖІННЯ</p>		

8	<p style="text-align: center;">Лекція 8</p> <p>Періодизація протестантизму та загальні віроповчальні положення його ранньоісторичних форм</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття про історичну періодизацію протестантських деномінацій. 2. Ранні протестантські утворення: провідні релігійні ідеї, обрядово-культова практика та специфіка функціонування: <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Лютеранство. 2.2. Кальвінізм. 2.3. Національні форми англійського протестантизму: Англіканська Церква, пресвітеріанство та конгрегаціонізм. 2.4. Анабаптизм. 2.5. Меннонізм. 	2	<p style="text-align: center;">Самостійна робота</p> <p>Віроповчальні та богослужбові відмінності лютеранства й англіканства</p> <p style="text-align: center;">Форма контролю:</p> <p>Скласти порівняльну таблицю з описом ключових відмінностей між лютеранством і англіканством</p>
9	<p style="text-align: center;">Лекція 9</p> <p>Пізнопротестантські напрямки: специфіка віровчення та динаміка розвитку</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Баптизм. 2. Методизм. 3. Армія спасіння. 4. П'ятидесятництво. 5. Адвентизм. 	2	<p style="text-align: center;">Самостійна робота</p> <p>Особливості вчення пізнопротестантських спільнот про Бога, Церкву, Страшний суд, кінець світу та загробну відплату</p> <p style="text-align: center;">Форма контролю:</p> <p>презентація (навчальний і науковий матеріал має містити ілюстративний матеріал та чіткий опис спільних рис і відмінностей віроповчальних доктрин пізнопротестантських течій)</p>
10	<p style="text-align: center;">Лекція 10</p> <p>Маргінальний протестантизм</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття про маргіналізацію протестантизму. 2. Християнська наука («церква» Христа-Ученого). 3. Мармонізм («церква» Ісуса Христа святих останніх днів). 4. Єговізм (свідки Єгови). 	2	<p style="text-align: center;">Самостійна робота</p> <p>Соціальне служіння в Україні спільнот, які належать до «маргінального протестантизму» і, зокрема, в умовах війни Росії проти України</p> <p style="text-align: center;">Форма контролю:</p> <p>аналітична доповідь з презентацією і науковим оформленням (експлікація статистичних відомостей, узагальнення результатів соціологічних досліджень, критична оцінка офіційних заяв, рішень громад, аналіз сайтів релігійних об'єднань із прямими і непрямыми їх цитуваннями і, звісно ж, власними узагальненнями та висновками (загальний обсяг – не менше 4 ст. рукописного тексту)</p>

ПОЛІТИКА КУРСУ

Здобувачі освіти та науково-педагогічний працівник (викладач) несуть спільну відповідальність за створення безпечного і сприятливого навчального середовища.

Використання інформаційних пристроїв і платформ через мобільні телефони, планшети, ноутбуки тощо дозволяється лише в навчальних цілях, зокрема для ведення нотаток, демонстрації результатів виконання завдань самостійної роботи, презентацій тощо.

Якщо заняття організовано в режимі на віддалі, то здобувачі зобов'язані застосовувати для входу в онлайн-середовище справжні імена та прізвище й тримати камеру постійно увімкненою. Без увімкненої камери дозволяється слухати лише лекції.

Здобувач має право звертатися до викладача за додатковими поясненнями матеріалу курсу чи змісту практичних завдань усно або мейлом у Вайбер-групі.

Здобувачі зобов'язані відвідувати аудиторні заняття та самостійно опрацювати основну літературу, вчасно й якісно виконувати завдання самостійної роботи, брати участь в обговоренні питань винесених на семінари, суворо дотримуючись при цьому принципів академічної доброчесності.

Плагиат – неприпустимий. Якщо в кількох здобувачів виявлено однакового змісту роботи, всі вони вважаються плагиатом.

ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ФОРМИ, ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Доступний академічний стиль викладу (подачі) навчального матеріалу. Широке застосування інноваційних технологій і традиційних форм навчання, що базуються на принципі людиномірності (лекція-візуалізація, проблемна лекція, семінар-дискусія, семінар-діалог, семінар-конференція, самостійно-дослідницька робота, аналіз і пропонування рішення ситуативно-змодельованих професійних задач, експертна робота в малих групах та презентація індивідуальних проектів (рішень), характерних для визначення проблемного поля історії, теорії та практики екуменізму.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЛЮ Й ОЦІНЮВАННЯ

Поточний контроль: усне та письмове опитування, тестування, есе, рецензія, культурологічна експертиза (оцінка), порівняльна таблиця, презентація та ін.

Підсумковий контроль – залік.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Оцінювання програмних результатів навчання здійснюється за шкалою європейської кредитно-трансферної системи (ECTS).

Критерієм успішного оцінювання є досягнення здобувачем вищої освіти мінімальних порогових рівнів (балів) за кожним результатом навчання, передбаченим робочою програмою, освітньою програмою.

ПОЛІТИКА ДОБРОЧЕСНОСТІ

Усі завдання курсу мають бути результатом сумлінної самостійної праці.

Більше про політику академічної доброчесності та її імплементацію в академічному житті та освітньому процесу дивіться: «Етичний кодекс Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича»:

https://www.chnu.edu.ua/media/jxpbs0zb/etychnyi-kodeks-chernivets_koho-natsionalnoho-universytetu.pdf та «Положенням про виявлення та запобігання академічного плагиату у Чернівецькому національному університету імені Юрія Федьковича»

https://www.chnu.edu.ua/media/n5nbzwgb/polozhennia-chnu-pro-plahi_at-2023plusdodatky-31102023.pdf.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Авадяєва Е. Ян Гус. *Антологія християнства: Хрестоматія з релігієзнавства та культурології* / Заг. ред. Г. Лозко. Харків: Оберіг, 2010. С. 263–266.
2. Балух В., Балух О., Коцур В. Реформаційні ідеї на українських землях у XVI – XVII ст. (100 протестантських діячів): словник; передмова М.В. Шкрібляка. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2017. 200 с.; іл.
3. Боский Л. Патріарх протестантів Мартин Лютер. Філадельфія : З друкарні Руського сирітського дому, 1917. 103 с.
4. Бурмило І. Історія Церкви. Чернівці: Книги XXI, 2007. 424 с.
5. Горпинчук В. Українське лютеранство як східноєвропейський вимір реформації. *Протестантські церкви у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій: Матеріали IV Всеукраїнської конференції* (м. Тернопіль, 27-28 квітня 2017 р.). Тернопіль-Київ: ФОП Осадца Ю. В. С. 205–211.

6. Грушевський М. Всесвітня історія в короткім огляді: У 6-ти част. Київ : Українознавство, 1996. Ч. 2. 212 с.
7. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. Львів: 3 друкарні наукового товариства ім. Шевченка, 1925 (Київ : Освіта, 1992.). 192 с.
8. Грушевський М. Історія української літератури: в 6 томах. 9 книгах. Київ: Либідь, 1996. Т. 2. 196 с.
9. Докаш В. Адвентисти сьомого дня. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. // Редколегія: А. Колодний (голова) та ін. Пізній протестантизм в Україні. Т. 6 (п'ятидесятники, адвентисти, свідки Єгови) // За ред. П. Яроцького. Київ-Дрогобич, 2007. С. 248–413.
10. Докаш В. Кінець світу: еволюція протестантської інтерпретації: Монографія / Віталій Докаш. Київ-Чернівці, 2007. 544 с.
11. Дятлов В.О. Російська історіографія Реформації: у пошуках історичного досвіду (друга половина початок ХХ ст.). *Україна і Росія в панорамі століть: Збірник наукових праць на пошану професора К.М. Ячменіхіна*. Чернівці, 1998. 226 с.
12. Єленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2013. 504 с.
13. Ілюстрована історико-богословська енциклопедія: в 5-тит. / редкол. В. О. Балух (голова), В. В. Коцур (заст. голови) та ін. Чернівці: Друк Арт, 2024 – 2026 (Т. 1. 472 с.; Т. 2. 480 с.; Т. 3. 656 с.; Т. 4. 612 с.).
14. Історія протестантизму в Україні / В. І. Любащенко. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ : Поліс, 1996. 350 с.
15. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. Київ : Світ знань. Т. 5. Протестантизм в Україні / За заг. ред. П. Яроцького. 2002. 424 с.
16. Козак В. Протестантський чинник у процесах, пов'язаних з підготовкою та укладенням Берестейського церковного з'єднання 1596 року. *Протестантські церкви у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій: Матеріали IV Всеукраїнської конференції* (м. Тернопіль, 27-28 квітня 2017 р.). Тернопіль-Київ: ФОП Осадца Ю. В. С. 10 – 18.
17. Кураєв А., диякон. Протестантам про православ'я. 2-ге вид., доп. Київ : Києво-Печерська Успенська Лавра, 1999. 288 с.
18. Лукасік Я. П'ять ідей, які колись змінили світ чи можуть сьогодні змінити Україну? *Протестантські церкви у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій: Матеріали IV Всеукраїнської конференції* (м. Тернопіль, 27-28 квітня 2017 р.). Тернопіль-Київ: ФОП Осадца Ю. В. С. 96 – 101.
19. Любащенко В. Німецька лютеранська Церква в Україні: чи є перспектива / В. Любащенко. *Людина і світ*. 2001. №6. С. 5 – 14.
20. Лютер М. Малий Катехізис для звичайних пастирів і проповідників [Пер. укр. м. В. Горпинчук]. – б. р. і м-ця видавн. – 55 с.
21. Пізній протестантизм в Україні. Т. 6 (п'ятидесятники, адвентисти, свідки Єгови) / За ред. П. Яроцького. Київ-Дрогобич, 2007.
22. Філарет (Динисенко), патріарх. Доповідь Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета на Всеукраїнській церковно-громадській конференції "Об'єднання Українського Православ'я". Патріарх Філарет. Доповіді. В 7 т. Київ : Вид. відділ Української православної Церкви Київського Патріархату, 2003. Т. 5. С. 429 – 443.
23. Черкасов С. Європейська реформація та Православна Церква у Речі Посполитій ХVІ ст.: специфіка започаткування міжконфесійних відносин. *Європейська реформація ХVІ ст.: історико-антропологічний вимір (До 500-річчя Реформації в Європі): Матеріали міжнародн. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 8 лютого 2017 р.). Запоріжжя: АА Тандем, 2017. С. 73 – 82.

24. Шкрібляк М. Формування ренесансного світогляду українців в умовах бездержавності та піднесення ідей "польського сарматизму". *Мандрівець*. Тернопіль : Вид. Національного ун-ту "Києво-Могилянська академія", 2014. №3 (111). С. 71-74.
25. Шкрібляк М. В. «Церковний Переяслав» на тлі унійних колізій і політико-ідеологічних і політико-ідеологічних стратегій ранньомодерної України-Руси : [моногр.]. 2-ге вид., доп. Чернівці : Наші книги, 2015. 400 с.
26. Шкрібляк М. Суспільно-культурне тло формування протестних настроїв і богословських поглядів Мартіна Лютера. *Протестантські церкви у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій : матеріали IV Всеукраїнської конференції* (м. Тернопіль, 27-28 квітня 2017 р.). Тернопіль-Київ: ФОП Осадца Ю. В. С. 233 – 242.

Інтернет-ресурси

27. Дорогами Християнства: <https://r500.ua/rccu/>
28. Електронна бібліотека Diasporiana: <http://diasporiana.org.ua/>
29. Інститут філософії НАН України імені Григорія Сковороди <http://www.filosof.com.ua/>
30. Історія України IX – XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації. *Ізборник*: <http://litopYS.org.ua/zYzgram/zy.htm>
31. Кислюк К., Кучер О. Релігієзнавство: Підручник для студентів вузів. — 5-е вид., виправ. і доп. — К., 2005. — 636 с.: <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/RELIGIEZNAVSTVO.pdf>
32. Любащенко В. Історія протестантизму в Україні. Курс лекцій: https://risu.org.ua/ua/library/books/autors/liubaschenko/history_of_protestantism_in_UA/65796/
33. Науково-популярний Фільм з конфесійним забарвленням «Реформація. 500 років потому. — 1-3 серія: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=%D0%A4%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC+%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.+500+%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%96%D0%B2+%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BC%D1%83.+1+%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%96%D1%8F>
34. Національна бібліотека України імені Володимира Вернадського: <http://www.nbuv.gov.ua/node/2116>
35. Ранній і пізній протестантизм в Україні. Реформатське християнство: http://pidruchniki.com/16010717/religiyeznavstvo/iv_ranniy_pizniy_protestantizm_ukrayini
36. Релігійно-інформаційна служба України – РІСУ: <https://risu.org.ua/>
37. Реформація. Виникнення, поширення та наслідки [Інтернет-ресурс]: <http://r500.ua/reformatsiya-viniknennya-poshirennya-ta-naslidki/>
38. Французький протестантизм та Варфоломійська ніч [Інтернет-ресурс]. — Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/history/11407-francuzkij-protestantizm-ta-varfolomiyvska-nich.html>.
39. Цікаві факти про Варфоломійську ніч [Інтернет-ресурс]: <https://svitfactiv.com/tsikavi-fakti-pro-varfolomijvsku-nich/>
40. Чужинці про Україну і українців: http://www.e-reading.club/chapter.php/1022958/28/Shtepa_-_Ukrainec_i_Moskvin_dvi_protilezhnosti.html